

Frihet

Taler
Fredrik Paasche

Dato
17 mai 1936

Sted
NRK radio

1 For ti år siden utkom det i Tyskland en bok med titelen: "Folket som ikke har
plass". Der er det først fortalt om en bygd oppe ved elven Weser og om en ung
gutt i bygden, Friebott heter han. Friebott går gjennom Weserdalen en vårkveld,
dalen er lys og fredelig, han har aldri sett den vakrere, synes han. Og nu står det i
5 boken:

"Fordi billede og stillhet holdt ham fast, satte han sig ned - - Så, efter en stund,
begynte det å tale i ham, da samlet han sig og støttet armene mot knærne, og
hodet mot hendene, og hørte efter.

10

Det sa: Ja, jeg er uendelig glad i dette landet, jeg er eldre her enn det eldste tre og
det eldste hus og den eldste vei, bare elven og åsene og de store folder i marken
er enda eldre. Jeg har gått overalt her i landet, og i hver time på dagen og natten.

15 Jeg har ryddet kjerr, jeg har pløid op åkerland, jeg har tømret mig hytter og
bygget mig gård, snart her, snart der, møiefullt arbeide av mange slags har jeg
hatt på ny og på ny.

Ofte var jeg med på samlingsplassen, når et ilbud eller skjæret av en flamme
20 meldte fienden. Ofte kåret de mig til høvding, og jeg lot drive buskapen bak
hegn og voll, og vi verget inngangen.

Jeg ligger drept i skogen, med mine våben, jeg ligger i båten min på bunnen av
Weser. Under mange marker, i hver kirkegård nesten er det aske av mig."

25

Det er den uendelige kjeden av slekter Friebott ser. Og han synes at sorger og
gleder som den enkelte kan ha, ikke betyr så meget lenger. Det viktigste må være,
tror han, at det stadig er frie og opreiste mennesker som avløser hverandre.

Noen hver av oss har kanskje idag - foran et historisk minne, eller da barnetoget gikk forbi - tenkt på den lange kjeden av slekter, hvor vi bare er et enkelt ledd. Vi har i hvert fall en plass og en plikt der, vi har vår del av ansvaret for det viktigste: for det "at det stadig er frie og opreiste mennesker som avløser hverandre."

35

Vår tid har funnet op slagordet om å "ensrette", "likerette" menneskene. De skal ikke plages med andre tanker enn de påbudte. Diktaturet skaper taushet og kaller det fred.

40 Men vi som står utenfor, spør om en slik fred er meget verdt? Om vi har råd til å undvære meninger og meningers mot? Vi spør om ikke meningsstriden til og med forener sterkere i det lange løp - enn tvang og ensrettet agitasjon?

"Frihet" - det var selvfølgelig for oss; vi hadde hørt dette ordet så ofte at vi var
45 blitt sløve for det; men nu begynner det igjen å si oss noe.

Vi vet at frihet ikke får bli anarki. Og vi vet at grensen mellom den enkeltes rett og samfundets rett alltid har vært vanskelig å trekke og alltid kan trenge revisjon. Men vi trodde iallfall at det lå en umistelig verdi i tanken som vi uttrykker med
50 ordet en rettsstat. Nu hører vi at dette ordet skal ha hjemme i en svunnen tid, i et dødt sprog. Rettens kilde er diktatorens vilje, sier somme.

Vilje, heter det; vilkårlighet kunde det også hete. Vi har lest om fangeøene og fangeleirene, hvor det stundom iallfall er syndet grovt mot all menneskelighet,
55 det har maktstaten selv medgitt. Vi har lest om brutalt streng straff for å si et kritisk ord eller vise frem et forbudt blad. Og vi har lest om drap som blev øvd, med medhold i lover som blev vedtatt efter drapene.

Vi har lest - og kanskje halvveis glemt allerede. Slik går det jo lett.
60 Verdenshistorien er glemmeboken.

En norsk forfatter, som mener det vel med oss, har nylig, i en stor avis, advart mot å la krigen i Etiopia bli et plagsomt minne for oss. Og sannsynligvis har vi
65 nokså snart glemt folket som ikke formådde å verge sig mot civilisasjonen, mot helvetesmaskinene som formørket himmelen - og glemt den lamme hjelpen som Genf gav, og oljetransporten som det gikk så glatt med, på mange nasjoners skib, også norske skib, har vi lest.

70 Men når vi nu får høre, i anledning av diktaturstatene, at "det er skjedd ting som vi må lære å elske", så blir det kanskje litt for meget for oss. Lære å elske er ellers et godt uttrykk; inntagende ved første øiekast er vel ikke diktaturet for så mange nordmenn. Vi skal altså lære; og det blir sagt til oss, at vi er gammeldagse: "Tiden er gått siden de sosialistiske og demokratiske profeter formet sine store tanker!"

75

Argumentet er vel ikke helt avgjørende. Sannhet og feiltagelse - det hender kanskje nokså ofte at sannheten er den eldre av de to. Men så blir vi undervist strengere: Vi får vite at det er en historisk lov, en ufrakommelig lov, i det som er skjedd: Tiden vil tilbake til autoritet, ja til hårdhet. Og det blir sagt til oss, at nu
80 får vi huske det er med realiteter vi har å gjøre; vi får legge til side våre såkalte idealer, de strekker så allikevel ikke til.

Idealer - nei, vi kan bruke andre ord, om det ønskes. Vi kan si f.eks. moralsk skyldighet. Og vi vil ikke la være å tro at der i dette uttrykket ligger en smule
85 realitet, for vårt folk og for de andre. Det tales så meget om at folkene må komme til å forstå hverandre; men oppgir de den felles målestokk som begrepene rett og urett kunde være - hvad middel skal de da ha til å forstå og til å bli enige?

En tysk forfatter, som lever i nazismens Tyskland, og er representant for
90 gammel, men allikevel god tysk kultur, skriver i sin siste bok: En dikter kan gå med i en stor nasjonal bevegelse og føle den felles seier som sin egen. Men er seieren vunnet, vil han også føle at han er en mann for sig, og at han mere enn noen gang har til plikt å tenke på alle dem, som er henvist til å tie og forsake. - At en slik tankegang finnes og vil hevde sig: det er realitet i det også, og kan være
95 fremtid i det.

Vi er et lite folk og betyr ikke stort for de store - men betyr ikke noen verdens ting om vi bare bøier av for det vi tror er tidsånden. Oppgir vi i motløshet å hevde grensen mellom rett og urett, da er vi bare med på å gjøre tiden tarvelig;
100 feigheten som undskylder det gale, kan være så ille som motet til å begå det, er det sagt. Og os selv gjør vi mindre med all halvhet. Det er, som bekjent, ikke bare fyrster som kan abdisere, også et folk kan.

Den historiske lov det tales om, den som vil maktstaten nu, er kanskje ikke så
105 helt sikker. Den engelske historiker og politiker lord Acton skriver et steds, at det som kalles en historisk lov, ofte ikke er annet enn en frukt av det beleilige tilfelle og sluheten som ser sin mulighet. Også i årene efter 1814 blev det talt om

110 en historisk lov som tvang menneskene tilbake til autoriteten. Det blev ikke trodd av alle. I vårt eget land blev det trodd av de færreste. Vi stod på vårt den gang; og grunnlaget som blev lagt i 1814, holdt. Hele den historiske lov var en misforståelse; det viste liberalismen som kom.

115 Det varte litt, før den kom. En rekke européiske riker blev styrt av eneveldig fyrstemat den gang, det var stort sett de samme rikene som har diktatur nu. Og frihetsbevegelsen gikk til nederlag først, i mange land, I Spania, Italia, Polen. Mellem selvherkerne i Europa var samholdet godt den gang, adskillig bedre enn nu. Tiden var full av harde realiteter. Desto ivrigere holdt de her hjemme på sitt frihetsideal.

120 Ikke bare i sang og klang holdt de på det, men i tålmodig, byggende arbeide også. Og det var ikke bare svermerier og arbeide av en overklasse med god lesning; noen hver i folket fulgte med. Professor Hansteen forteller fra en reise gjennom Telemark i 1821 om samtaler han hadde med bøndene der. Det første 125 de spurte ham efter, var grekernes frihetskamp, det neste var forhandlingene på Stortinget. - Og en utlending som hadde vært på Oplandene ved samme tid omtrent, og talt med bøndene der i bygdene, skriver at han blev forundret: "Jeg møtte menn som med den største skarphet og klarhet gjorde rede for sin stilling og sine krav. Statsforfatningen skulde bli hjelpen for dem, sa de."

130 Vi var et meget fattig folk den gang. Men det føltes som om vi hadde en skatt i friheten. Henrik Wergelands far skriver i 1816: Norge er "«avmektig og uttæret"; ennu vil det gå lang tid før riket kommer på fote. Men allikevel! vi er våknet, Norge styres av frie menn, ikke lenger av noen lovens herre; og efter 135 hvert skal folket "stige op til kraft, fornyet som en Fønix av sin aske".

Henrik Wergeland selv: - "Norge, så ødslig og vanstelt det var, han kalte det rikest blandt lande."

140 Det var friheten han tenkte på da. Den var for ham mere enn et begrep, den hadde real og dyp eksistens, den var - som han sier - Guds eget åndedrag.

Land forgaar - men synker Verden?

145 Mænd forgaa - mon Frihed vel?

Født med første Engel er den,

150 dør ei før den sidste Sjæl.

Folk med koldere hjerne utbad sig en nærmere forklaring. Hvad hjalp det, sa de, å deklamere om frihet, så lenge massen av folket ikke hadde evne til å tenke selv? Friheten, sa de, må begynne hos den enkelte, hopen må vekkes, mann for mann.

155 Disse innvendinger kunde vært farlige for Wergeland, om han ikke hadde gjendrevet dem med sitt liv. Når alt kom til alt, var det vel ingen i Norge, som gjorde mere for den enkelte og enkle, for å rive folkehopen op av sløvhet, enn nettop Henrik Wergeland.

160 Han forteller selv hvordan det begynte. Han kom inn i de fattigste stuene i Eidsvoll og fant, som han sier, sitt folk "forrådt til mørket". Mennesker i uvidenhet, tanketomhet, sløvhet. Da visste han straks hvad han hadde å gjøre. Hans arbeide, kjempearbeide, for almuens oplysning begynte.

165 Wergeland la frem sine tanker i et skrift han kalte "Opmuntring til Almuen at sørge for sin Oplysning". Der sier han at frihet og kunnskap skal føre til folkeenhet i Norge. Og han fanger hele landet inn i et eneste store billede. Almenånd skal komme til folket, dette folk, "hvem Gud odlede Land og Hav, fra Lindesnes, fjernt bag hvilket Egen suser i sin Fylde, og til Nordcap, hvor
170 Multerne krybe til Stranden, forfulgte af Sneen".

Men Wergeland taler ikke om å "ensrette", bare om å vekke. En samling av folket, det er for ham å samle folket til våken interesse for dagens spørsmål og til levende, fri diskusjon. Friheten er for ham makten som opdrar og utvikler og
175 fornyer. Hvor skal fornyelse komme fra i et folk med påbudte meninger? Wergeland sammenligner partiene i staten med vingene som bærer ørnen.

Nu for tiden er det somme her, som forlyster sig med å skrive om "partiparlamentets opløsende og rikskrenkende vederstyggelighet". Det som i
180 virkeligheten kan være rikskrenkende, det er at den slags blir sagt. Men vi har erfaring for at det ikke er så farlig med det.

Uttrykket har sine forgjengere i enfoldigheter, som har vist sig nokså maktløse. Engang var det toppunktet av vidd å si at det burde hete "småting" og ikke
185 Storting. Og nær sagt så lenge vi har hatt en nasjonalforsamling, har vi også hatt

bekymrede mennesker som kunde oplyse at før gikk Stortinget an, men nu er det umulig! - Litt anderledes hos Wergeland:

190 Norges Høitidsstund er kommen,

aabnet har sig Tingets Hall.

Høit og lydt i Helligdommen

195

røster nu hver Norges Dal.

Agdesid og Trøndelagen

200 sammen nu kan veksle Ord,

Dovre i sin Døl er dragen

nu tiltinge for sit Nord.

205

-- Norge hører gamle Stemmer,

Asbjørns Røst fra Medalhus.

210 Onde Tiders Flugt forglemmer

dets Erindring i sin Rus.

Dette dikt om riket, det gamle og nye, om dalen som møtes med Nidaros,

215

Björgvin og Oslo, om den frie manns frie ord: Merker vi ikke alltid hvor sterkt det er, så beror det kanskje på at vi hørt versene for ofte, kanskje også på at det har vært tone å hovmode sig.

Det er ikke retten til kritikk vi vil ha bort. Nettop den retten vil vi beholde for

220

vårt folk. Og derfor vil vi nasjonalforsamlingen og ikke diktaturet. Ingen av oss tror det er fullkomment, det vi har; men vi tror det er langt å foretrekke. Vi kan synes at demokratiet arbeider langsomt; og det er sant at diktaturet er snarere med sitt, det har bare å befale, og befaler i ett vekk. Men det er ikke sikkert vi fant mindre å kritisere under en slik ordning, sikkert er det bare at vi pent fikk

tie med kritikken da, og la det stå til. - Vi klager nu over at partiene sørger for sine egne folk iblandt, når en eller annen ledig stilling skal besettes. Men hvordan er det under diktaturet? Der er det slik, og må være slik, at medlemmene av det ene parti, det herskende parti, har fortrinsrett overalt. Det
230 er underlig å høre diktaturets folk tale om korrupsjon, som skal følge liberalismen.

Kanskje er det noe i vår folkekarakter, som gjør friheten til det naturlige her. Noe som er bestemt av det norske landskapet, av landet med avstandene, med
235 den store, frie utmarken - landet med plass. Her passer det ikke riktig å gi sig i kaserne. Vårt folks tradisjoner viser ikke heller til tvangsstaten. Vi har hatt den, men det var ikke i vår beste tid. Vår gamle historie forteller nok meget om kongen og hans makt; men kongen var ikke staten, han var det sammen med tinget, som gav lov. Selv i enevoldsstyrets dager blev loven oppfattet som en makt
240 for sig, ved siden av kongemakten, kongen skulde styre efter loven.

Det er litt vanskelig å tenke sig Norge som et samfund av ensrettede mennesker. Vi taler iblandt med en viss stolthet om norsk kultur i det 19. og 20. århundre og tenker da kanskje på de førende i vårt åndsliv, på en rekke store begavelser, fra
245 Wergeland til Vigeland. Det vilde være synd å si at disse mange, mange givere har vært "ensrettede"; det store ved dem har nettop vært at de ikke har gjentatt andres - men skapt sitt eget, i uavhengighet. Og det er blitt vår rikdom. Det ensrettede fører med sig fare for armodslighet. - Svært meget av det vi regner for god norsk kultur idag, hadde ikke vært mulig uten retten til det frie ord, den
250 enkeltes rett og partienes rett til det frie ord.

I land med germansk sprog blir det sagt og skrevet nutildags, at det gjelder å hevde rasen, å finne tilbake til det ekte germanske. Da skulde det også bli sagt, at er det noe som har lite å gjøre med oprinnelig germansk vesen, så er det
255 diktaturet. Ordet stammer fra gammelromersk sprog. Og i nyeste tid var det i russisk politikk ordet først kom til verdighet.

Men det er ikke derfor. Det er ikke av fordom mot raser, så mange av oss tar avstand fra ordet og tingen. Troen på rase og blod er blitt en farlig tro, all den
260 stund hele nasjoner opdras til den. Å dyrke det som bare er en del, det som bare er en selv, det er veien til stagnasjon og til fattigfornemhet.

Vårt land - vi har vel lov til å si idag, at vi bryr oss om det, og at historien om

265 landet betyr noe for oss. Vi forstår kanskje den unge gutten i boken om "Folket
som ikke har plass", når han synes at i sitt land har han levd mange liv. Men et
folks kultur har sine røtter vidt omkring. Våre forfedre i videste mening - det er
ikke bare de som stelte med helleristningene og runene og diktet de staselige
Eddakvadene, men også noen som tenkte og skrev og meislet ved greske kyster,
270 og noen i et lite, profetisk folk i Asia.

Der er de som har prøvd å forklare den engelske folkefrihet med urgammel
nasjonal arv: frihetstrangen i det engelske folk, så tydelig uttalt i det 17.
århundre allerede, midt i enevoldsmaktens stortid - den skulde være arv fra de
275 dager, da angelsakserne levde som frie og stolte bønder oppe ved den tyske
nordsjøkyst. Vi vet ikke noe om det. Det vi vet, er at engelske frihetsvenner
citerer oldtidstenkere og citerer Bibelen. Det har jo hendt, at idéer setter over
landegrenser og besetter blod av de forskjellige slags.

280 Men nu hender det at en biskop, og riksbiskop, utgir bergprekenen i
hjemmegjort form: Evangeliet, efter Müller. Der tales det om plikten mot
folkefeller, mindre om kjærligheten til medmennesker. Menneskesønnen er blitt
mellemeuropeer - og nokså uanselig.

285 Troen på friheten, og på grunnleggende menneskerettigheter, har en viss
sammenheng med den ekte evangelietekst. Den svenske dikter Geijer uttrykte
det slik i sin tid, da han som hadde støttet reaksjonen, gikk over til liberalismen:
"Ingen borgerrettighet er for høi for den som er kalt til å være borger av Guds
rike." Det var Wergelands tankegang også.

290 Kristendomsforfølgelse er kanskje ikke det verste for kristendommen.
Forvrengningen, forfalskningen i kristendommens navn, er vel en lumskere
antikrist. "Når saltet mister sin kraft - -"

295 Den sveitsiske historiker Jakob Burckhardt spådde for halvthundre år siden, i en
tid da de fleste andre var sikre på fremskrittet: Engang i tiårene som kommer, vil
den moderne stat, en allmektig og hensynsløs stat, behandle religionen på helt
rå, praktisk måte, efter det som passer den. Formen for fremtidsstyret vil bli en
absolutt rettløs despotisme, som ikke lenger blir øvd av dynastier, de vilde være
300 for bløthjertede, men av militærkommandoer, som kaller sig republikanske.
Denne stat vil trøste de fattige med å skaffe dem et nøie avveiet og nøie
overvåket mål av armod og med å klæ dem i uniform og la hver dag begynne og

305 slutte under trommehvirvler. "I det behagelige 20. århundre," skriver
Burckhardt, "vil autoriteten igjen løfte hodet - og et skrekkelig hode."

Det er en straff, sier Burckhardt, fordi vi mennesker har trodd for godt om
menneskene; demokrati forlanger en høi etikk, en høiere enn vi har.

310 Men så blir det en appell til selvopdragelse i demokratiet. Og det er ikke sikkert
at alt det de godtroende har bygget, skal falle. Så lenge god vilje finnes i verden,
kan det skje at rettsstaten ikke dør ut, og at det "stadig er frie og opreiste
mennesker som avløser hverandre."

315 Vi kan virkelig lære noe i denne tiden. Verdenshistoriens mål er frihet, sier
Geijer. Og nettop når krig og autoritet løfter sitt hode, lærer vi oss kanskje nytt
om friheten og verdien av frihet.

320 Vi har meget å takke for i Norge. Nettop idag. Og noe å ta vel vare på, hver dag
fremover.

Kilde

Fredrik Paasche: Artikler og taler, Oslo 1948.

Emner

325 17. mai-tale, Frihet, Norsk historie, Radiotale

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/frihet-2402>

330

335

340